

INSONLAR HAYOTIDA O‘ZBEK MILLIY ETNO-LIBOSLARINING O‘RNI VA TARIXI

Baxronova Shaxlo Islom qizi

Buxoro davlat pedagogika institute

“Texnologik ta’lim” kafedrasi o‘qituvchisi

E-mail: baxronovashaxlo342@gmail.com

Yusufboyeva Gulnoza Yunusovna

Buxoro davlat pedagogika instituti

“Texnologik ta’lim” yo‘nalishi talabasi

Davlatova Nasiba Ubaydillayeva

Buxoro davlat pedagogika instituti

“Texnologik ta’lim” yo‘nalishi talabasi

Annotasiya: ushbu maqolada inson hayotida o‘zbek milliy liboslarining o‘rni va tarixi haqida o‘z ichiga oladi. Undan tashqari o‘zbek milliy ko‘ylaklari haqida qisqacha ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: libos, urf-odat, milliylik, hunarmand, marosimlar, kiyim-kechak, adras, beqasam, mato, marosim, gazlama, an’anaviy, banoras.

Odamning shakli-shamoyili, bo‘y-basti, ko‘rinishi, jussasi, tusi, ko‘z qarashlari, ovozi, tarovati, xullas, ichki va tashqi dunyosi u tavalld topgan, unib-o‘sgan va kamolotga yetgan joyda monand bo‘ladi. Yetti iqlim kishilari yeti xildir. Demak, o‘z vatanining bir zarrasidir. Bizning har birimiz o‘z yurtimizning bir zarrasimiz. Biz qayerda bo‘lmaylik, O‘zbekligimizni o‘z tashqi qiyofamiz, so‘zimiz bilan ifoda etamiz. Shunday ekan, bizning kiyinish madaniyatimiz ma’naviyatimiz ko‘zgusidir.

O‘zbek xalqining o‘tmishdagi kiyim-kechaklari bilan bog‘liq ma’lumotlarni arxeologik qazilmalar jarayonida topilgan qadimiy katta devoriy suratlar, turli buyumlarga ttushirilgan tasvirlar, o‘rta asrlardagi kitob miniatyuralari beradi. O‘rta asrlarga oid miniatyuralar o‘zbek kiyimlarining o‘ziga xos uslubi, ya’ni tipi shakllanganligi va ular keying davrgacha saqlanganligini ko‘rsatuvchi noyob namunalardir. Xalqning kiyim-kechaklaridagi o‘zgarishlar, asosan, shaharlarda ochiq ko‘zga tashlanadi.

An’anaviy o‘zbek liboslari asosan, ustki ko‘ylak, lozim va chopondan, boshga do‘ppi, oyoqqa mahsi-kalish yoki etikdan iborat bo‘lgan. Erkak-ayol va bolalar kiyimlari bichimining deyarli bir xilligi ularning qadimiyligidan darak beradi. Bunday liboslar oddiy usulda, yaxlit matodan yirtib tikilgan. Bir parcha gazlamani ikkiga buklab yelka tomoniga ko‘ndalangga 2 yeng bilan bir parcha to‘rt burchak xishtak (qo‘ltig‘iga solingan)ni tikib qo‘yilavergan. Erkaklarning an’anaviy ko‘ylagi uzunligi

tizzagacha, ayollar va qizlarniki to'pig'igacha bo'lgan. Farg'ona vodiysida yaktak xildagi erkaklar ko'ylagining qiyiq joyi vertikaliga (yirmochi) belgacha esa, yana bir turning yirmochisi gorizontol holda bir egnidan ikkinchisiga qiyib cho'zilgan. Har ikki turda ham uzunasiga yoqa o'rnatilgan.

Toshkent va Farg'ona vodiysida aholisining turmush tarzi va tartibi, kiyimlari, bir-biridan deyarli farqlanmagan. Toshkent va Farg'ona vodiysida an'anaviy milliy kiyimlar aholining turli toifasi ijtimoiy holatini bildirib turgan. Chunonchi, Toshkent, Farg'ona vodiysi hunarmandlarining kiyimi, mahalliy ziyolilarning kiyimi: jadidlar, mullalar va diniy tabaqa kishilari-masjid imomi, so'fi, darveshlar kiyimi va boshqalar. Toshkent va Farg'ona vodiysi aholisining kiyinish madaniyati va uslubi badiiy adabiyotlar, xususan A.Qodiriyning "O'tkan kunlar", "Mehrobdan chayon" kabi asarlarda inson ruhiyati bilan bog'lab ko'rsatib o'tilgan.

Urf-odat yoki marosim kiyimlari: to'y, o'g'il bolalarning sunnat to'yida kiyildigan kiyimi, dafn marosimi kiyimlari, yodga olish marosimlari kiyimlari. Kiyimlar jins belgisi bo'yicha – erkaklar, ayollar kiyimlari, yosh belgisi bo'yicha – yosh kelinchaklar, kuyovlar, o'rta yoshdagi erkaklar va ayollar, keksalar va boshqa kiyimlariga bo'linadi. Ular boshqa mintaqalar kiyimlaridan ranglarining sokinligi bilan ajralib turadi. Farg'ona vodiysi va Toshkent kiyimlari qora va yashil ranglar ko'proq ishlatilgan. Bundan tashqari, Farg'ona vodiysi va Toshkent O'zbekiston Respublikasining boy mintaqalari qatoriga kiradi. Ular qadimiy Ipak yo'lida asosiy bo'g'in hisoblangan.

Buxoro, Samarqand, Qo'qon, Marg'ilon, Namangan va boshqa shaharlarda an'anaviy o'zbek ipak (kanovuz, shoyi, xonatlas), nimshoyi (beqasam, banoras, adras) gazlamalardan tikilgan turfa kiyimlar boy-badavlat kishilar orasida rasm bolgan. Quyida mana shu matolarning ayrimlariga ta'rif beramiz.

Beqasam – yo'l-yo'l gazmol bo'lib, undan erkak, ayol va bolalar uchun kundalik kiyiladigan to'nlar ko'rpa-ko'rpachalar tikishda foydalanilgan.

Banoras – beqasamdan rang turlari bilan foydalanib, undan ayollarning ustki kiyimi bo'lmish paranji tikilgan.

Parpasha – beqasamdan qalinroq mato bo'lib, u paranji, shuningdek, chopon tikishda ishlatilgan.

Adras – abr iplar bilan gul solingan nimshoyi gazmol. Shuningdek, kanovuz, shoyi, xonatlas, guldor kimxob, duxoba kabilar ham keng qo'llanilgan.

Shoyi va **nimshoyi** matolar – beqasam, adras, yakyuro, kaltak shoyi, tovlanma shoyi, abrshoyi turli-tuman gullar solingan.

XIX asrning birinchi yarmida O'rta Osiyoga Rusiyadan ip gazlama va boshqa matolarning keltirilish sababli XIX asr oxiri va XX asr boshida mahalliy aholi orasida asosan fabrikada tayyorlangan ip gazlamalar: chit, bo'z, xom surpdan tikilgan kiyim-kechaklarni kiyish rasm bolgan. Boy-badavlat kishilar esa kimxob, ipak, atlas, duxoba,

rang-barang movutlarni sotib ola boshlaganlar. Shunga qaramay, kosiblar dastgohidan chiqqan mahalliy gazlama: mato, bo‘z, nimshoyi kabi gazmollar (adras, beqasam, podshoi, kimxob, xonatlas, katakshoyi kabilar)ning turli xillariga ehtiyoj katta bo‘lgan.

Ma’lumki, o‘zbek xalqi o‘zining milliy marosimlarida alohida kiyinadi. Nikoh yoki xatna to‘yida bola kiyadigan liboslarga bo‘linadi.

Ayollarning milliy liboslari ichki, ustki va kishilik kiyimlardan iborat bo‘lgan. Ustki kiyimlar – kamzul, yengil xalat (mursak, kaltacha), yengsiz nimchalardir. Paranji ham ayollarning ustki kiyimi sanalib, u to‘n va ichida qora ot yolidan ishlangan nchachvondan iborat. XX asrning 30 – yillargacha shaharlik o‘zbek ayollari paranji yopinganlar. Paranji soxta yengli, to‘nsimon, uzun yopinchiqdan iborat bo‘lib, otning dum qilidan to‘qilgan to‘n parda – chachvon betga tutilib, ustiga paranji yopilgan. Chachvon yuzni berkitib, belgacha yetgan. Odatda, paranji uydan ko‘chaga chiqqanda yopilgan. Qishloq joylarda paranji kam ishlatilgan, uni bayramlarda va uzoq safarlarga chiqilgandagina yopinganlar.

O‘zbek ayollarining bosh kiyimlari ham turlichadir. Xususan, ro‘mol, peshonabog‘, do‘ppilar ular sirasiga kirib, ularning har biri o‘ziga xos matodan, rang-barang ip-ipaklardan to‘qilgan, tikilgan. Ayollar poyabzali – mahsi, kavush, kalish kabilar ko‘n yoki rezinadan (songgi asrlarda chetdan kirib kelgan) ishlangan.

Zeb-ziynatlar ayollar kiyim-kechagining tarkibiy qismi sanaladi. Ular orasida sochga taqiladigan shokilali marjon-munchoqlar, popuklar, tangalar, qadama bezaklar, gajimlar, zalvorli kumush ziynatlar, ikki chakkaga va quloqqa taqiladigan peshonaband, tillaqosh, zulf, shokilador ziraklar, sirgalar va buoqilarni sanab ko‘rsatish mumkin. Shu bilan birga bo‘yin va ko‘krakka taqiladigan marvaridlar, zebigardon, tumor va boshqalar, qo‘l va barmoqlarga taqiladigan bilakuzuk, uzuklar, kiyim ustidan taqiladigan xilma-xil tugma, marjon, tumorlar, bosh kiyimga qadaladigan ukpar, jilga kabilar keng tarqalgan.

Ayollarning o‘ziga xos chopon shaklida bichib tikiladigan ustki kiyimi – mursak ilgari juda keng tarqalgan. Ular Buxoro, Xorazm va Qashqadaryoda yangi tirsakkacha kalta va kengligi bilan, Samarqand va Toshkentda uzun, yengsiz, bilakkacha bo‘lgan yangi bilan farqlangan. Mursak atlasli qavima qilib tikilgan, qishki mursakka esa paxta solingan. O‘tgan asrning boshlarigacha u oddiy ko‘chalik libosi sifatida kiyilgan bo‘lsa, keyinchalik mursak motam libosi sifatida belbog‘ bilan kiyilgan. Ayrim ayollar uni to‘yga yoki mehmonga borganda ham kiyganlar. Hozirgacha Toshkentda mursakni dafn marosimida tobut ustiga yopadilar.

O‘zbekistonning turli mintaqalaridagi liboslar bir-biridan farq qiladi. Shu ma’noda o‘zbek liboslarini quyidagi mintaqalarga bo‘linadi: Toshkent-Farg‘ona, Buxoro-Samarqand, Qashqadaryo-Surxondaryo.

Bugungi kun zamonaviy o‘zbek liboslari shaklan katta ozgarishlarga uchragan bo‘lsa-da, an’anaviy bichim yangi ko‘rinishlarda yashashda davom etmoqda. Ayniqsa

mustaqillik yillarida milliy xunarmandchilikka bolgan e'tiborning kuchayishi milliy mato to'quvchiligining gurkirab rivojlanishiga turtki bo'ldi. Natijada milliy matolardan turli bichim va shaklda tikilgan liboslar kundalik va bashing liboslar qatoridan o'rin olib, an'ana va qadriyatlar asrlar osha yashab qolishini yana bir bor tasdiqladi.

Hozirgi kunda kiyinish madaniyati – ma'naviyatimizni aks ettiruvchi omillardan biri hisoblanib, yoshlarning, ayniqsa, qizlarning kiyinish madaniyati ko'pchilik e'tiborida. Shunday ekan, ularning qalbida milliy urf-odat, an'analarga mehr uyg'otish, qizlarni “zamonaviy” deb atalmish ochiq-spchiq kiyinishdan asrash, ya'ni kiyinish odobiga rioya qilishga o'rgatish, ularning estetik didini o'stirish dolzarb mavzulardan hisoblanadi. Milliy liboslarimizni qadrlash va targ'ib qilish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning to'ng'ich qizi Saida Mirziyoyeva o'zbek va qoraqalpoq tarixiga oid an'anaviy milliy etno-liboslarda tushgan fotolavhalarini namoyish etadi.

Miliy libosimizda xalqimizning ming asrlik o'tmishi, qadimiy urf-odat va an'analari, didi, estetik qarashlari shuningdek, o'ziga xos xususiyatlari mujassam. Milliy liboslarimizda yoshlarga xos ibo va hay aks etgan. Ayniqsa, ayollarimizning milliy liboslari masalasida biz hech ikkilanmasdan o'z milliylik xususiyatlarimizni targib etishimiz mumkin.

Foydalanilgan manbaalar ro'yxati:

1. A. Talaboev, T. Akbarov & A. Haydarov. The European Journal of Arts, Issue 1/2020.
2. M. Qurbonova (2021). Ayollar san'ati: kecha va bugun. Oriental Art and Culture, 2(3), 62-75.
3. M. Qurbonova (2020). Chet el musiqasi tarixiga bir nazar. Oriental Art and Culture, (V).
4. B. Tursunov (2021). Doira as National Musical Instrument. European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630), 11, 50-54.
5. Жўраев А.Р., Сайфуллаева Д.А., Бахронова Ш. ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЛАР АСОСИДА ТАШКИЛ ҚИЛИНАДИГАН ШАХСГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИ //Science and Education. – 2020. – Т. 1. – №. 8. – С. 169-176.
6. D.A.Sayfullayeva., Sh.I. Bahronova., “Tafakkur va talqin” mavzusida Respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy anjuman to'plami - Buxoro. 2021, 20-noyabr. 1604-1607.
7. D.A.Sayfullayeva., Sh.I. Bahronova., “Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar” 2021-yil dekabr № 7. 213-224.
8. D.A.Sayfullayeva., Sh.I. Bahronova., «ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ» Xalqaro ilmiy jurnal. -2022.- Т. 1. №. 8. -С. 230238.
9. Muxamedov Sh.M. “Talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda kredit- modul tizimidan foydalanish metodikasini takomillashtirish”. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD). Diss. –B.: 2022 y. – 155 b.